

A NŐNEVELÉSRŐL.

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL HAZAI VISZONYAINKRA.

DICSÉRETTEL KITŰNTETETT ÉRTEKEZÉS.

IRTA

Mottó:

Csak sast nemzenek a sasok,
S nem szül gyáva nyulat
Núbia párducza.

Berzsenyi.

PEST, 1873.

FEKETE BERNÁT KÖNYV- ÉS MŰKERESKEDÉSE.

Pest, 1873 Nyomatott a „Magyar Nyomdá”-ban.

ELŐSZÓ.

Nevelészetű szaklapok rendszeren csak szakférfiak által olvastatnak. így az általános érdekű nevelészetű kérdések is csak ritkán olvastatnak ott a hová tulajdonképen címeeve vannak. E körülmény mentse ki a jelen értekezésnek külön lenyomatban való közrebocsátását. Támogatom ezt a bírálát azon passusával, (lásd „Népnevelők Lapja” 1872. évi folyam 29.sz. 336. lap) mely így hangzik: „Különös érdeme e munkának az, hogy főleg a nagy közönség számára becses és tanulságos olvasmányul szolgálhat.”

A kis munka csak általánosságban vázolja a nőnevelés kérdését, hazánkban is a kérdések egyik legégetőbbjét. Célja nem más, mint hogy szélesb, különösen családi körökben, érdekeltsé-

get ébreszsen a kérdés iránt, és csak alapja egy nagyobb tanulmánynak, mely a nőnevelés kérdését a nőkérdéssel együtt társadalmi, politikai és nevelészeti szempontból tárgyalja.

Ajánlom tehát e kis munkát kartársaim, s különösen az anyák figyelmébe.

N.-Kanizsa, 1872. októberben.

Hoffmann Mór.

BEVEZETÉSÜL

A korszerű mozgalom, mely édes hazánkban néhány év óta a nevelészet terén is megindult, bizonyára azon reményt kelté fel mindazon hazafi kebelében, ki a nemzet művelődésében és polgárosodásában látja előmozdítóját és biztos támaszát a haza jövőjének és a nemzet fennmaradásának, – hogy végre már a magyar is eleget tanulva a maga kárán, minden irányban haladni kezd, hogy majdan a műveltebb népekkel a tudomány, művészet, ipar és kereskedelem terén kiállhassa a versenyt. Ha be is kell Vallanunk, hogy ez egyhamar nem fog megtörténni, leg-alább minden tekintetben nem, viszont biztathatjuk magunkat azon reménnyel, hogy meg fog történni, ha nemzetünk, számolva egyszersmind azon körülményekkel, melyek politikai és nemzetgazdászati tekintetben, úgy más szempontokból is számba veendő – cultur-feladatának minden áron megfelelni akar.

Boldogult Eötvösünk, az éles-elméjű bölcsész és államférfiú, e lánglelkű hazafi, ki annyi szeretettel csüggött nemzetén, s ki egész életén át ennek művelődésén fáradozott, a jobb jövő reményével szállott sírjába, fényes példát hagyván hátra mindazoknak, kik hivatva vannak a meg-

kezdett munkát tovább folytatni. Neki, mint minden mélyebb belátású államférfiúnak szívében feküdt a népiskola emelése, mert jól tudá, hogy a, gyökeres gyógyítás és czélszerű átalakításnak innen kell kiindulnia. És így üdvös mozgalom keletkezett népművelésügyünk terén. E mozgalom eredménye bármily csekély legyen is eddig (mit azonban kutatni nem czélunk) mi megelégszünk azzal, hogy mozgalom, s ez életet jelez, míg csak a nyugalom – tespedés és halál.

Van azonban egy neme a nevelésnek, melyre eddig nálunk Magyarországon (s bizony még másutt is) talán a dolog természeténél fogva még csak kevés figyelem fordított – s ez a nőnevelés. Talán azért, mert e kérdés politikai és társadalmi oldallal is bír?

Senki sem fogja kétségbe vonni, hogy e kérdés megvitatása korszerű, s így talán nem haszontalan fáradozás; ha kissé szellőztetjük, előre is megjegyezve, hogy az általános szempontok mellett nemzeti és hazai szempontunkat sem fogjuk figyelmen kívül hagyni.

I.

A nőnevelés kérdése és a nőkérdés.

A nők nevelése társadalmunk legfontosabb tényezője. A polgárosodás óriás haladásával czikkünk bevezető mondata is mindig nagyobb érvényre emelkedik. A hajdankor népeinél nem irigylésre méltó szerepe volt a nőnek, és kétségenkívül a jelenkor is mutat fel népeket, melyeknél a nő vagy szolgálója férjének, vagy a világtól elzárva csupán a férj kéjének kielégítésére szolgál. A művelt népek, a rómaiak, görögök már hajdankorban is felfogták a nő valódi hivatását, és – jogosultságát a társadalom tényezői között; s a történelem tanít bennünket meghajolni a női erények magasztossága előtt. – A haladó jelenkor a nő nevelésének és társadalmi állásának kérdését a tudomány és lélektani tanulmány kérdésévé tette. E kérdés még a legműveltebb népeknél is eddigelé csak a fejlődés stádiumában van s a végleges megoldás szellemi látkörünkön kívül esik. Ki azonban kutató ésszel vizsgálta a felmerült tüneményeket, azt észlelheté, hogy e kérdés fejlődése a művelt világ egyes népeinél különféle alakot vett föl; a min azonban csodálkoznunk nem lehet, ha tekintetbe vesszük az egyes népek műveltségi fokát, egyéni nemzeti jellegét és más a dolog lényegére minden-

esetre befolyással bíró körülményeket. E tapasztalás azonban általánosságban kevés gyakorlati haszonnal járna, ha nyomban egy másik, sokkal becsesebb, következményeiben áldásosabb és a fogalom tisztázására nélkülözhetlen tapasztalás nem követné, az t. i., hogy a nőnevelés kérdése nem egy a nőkérdéssel, és pedig azért, mert mindkét kérdés máshonnan veszi eredetét.

A nőnevelés kérdése tisztán az emberiség kérdése, s egy polczon, egy magaslaton áll mindazon kérdésekkel, melyek megoldása amannak legszentebb feladatai közé tartozik; a nőkérdés ellenben a nőnevelés kérdésével szemben csak másodrangú szerepet játszhatik, mert kiválóan a politika és társadalom kérdése. A nevelészet is a nőkérdéssel csak annyiban foglalkozhatik, a mennyiben ez utóbbi a nőnevelés sokkal fontosabb kérdésének úgyszólván gyümölcse; és a nőkérdés csak a nőnevelés kérdésének teljes megoldásában fogja találni saját megoldását is. Szerteszéjjel csodálatos zavar uralkodik a két kérdés fogalmának megfejtése körül. A mondottakból azonban könnyen levonható a két kérdés fogalma, csak hogy e fogalmak megállapításánál a nőnevelés kérdését illetőleg a paedagogia, a nőkérdést illetőleg pedig a politika és társadalom fogják szolgáltatni a biztos és csalhatatlan eszközöket. Növelte a bábeli zavart különösen nálunk a művelődési fogalmak szerencsétlen iránya.

Hogy társadalmi viszonyaink mód nélkül ziláltak, hogy az erkölcsi corruptio mindig nagyobb tért foglal el társadalmunkban, s hogy az erkölcsi rothadástól már-már szétmálló társadalmi állapotainknak fenyegető romlását

és pusztulását a jelenkor sok tünetényeiből következtetnünk lehet, – csak a mindent rózsaszín szemüvegen keresztül szemlélő optimista vonhatná kétségbe, – Megénekli azt a poéta (a jelenkori) ezer variációban az ő búskomor, siralmas, világfájdalmas verselményeiben; és néhány soros tragédiákban olvasható a nagy politikai lapok hírrovatában stb. Szégyenletes krónikái ezek modern jelenünk társadalmának, – deszkaépület ez, melyet keresztül kasul a szű rágott meg. Hát még a prostitutio és öngyilkossági esetek statistikája.

Ki ezek fölött kétségeskednék, utalunk– más hibákon kívül – nevelésünk nyomorult elhanyagolt, állapótára.

A nők nevelésében épen a nevelés lényegét tévesztették el; s ez az oka annak, hogy sok nő a nevelés által lett boldogtalanná. (?)

A nevelési eszközök megválasztásában pedig szintoly lelkiismeretlenül jártak el.

Minden természetellenes eljárás megböszülj a magát előbb utóbb.

A nők nevelésén ejtett hibákért pedig bűnhődik az egész társadalom.

A férfi gondolkodik, a nő érez.

Ez alap jelleme a két nemnek.

A férfi cselekményeiben főbefolyása van a gondolkozásnak, a nő cselekményeiben az érzelemnek.

A nőnek rendesen finomabb érzéke (már a természetől) és gyorsabb felfogása van; ez jobb részét képezi a nő jellemének és alapja ama varázsnak, melynek bűvös

körében még a férfiú büszkesége is bilincsre van verve, s melynek neve – *nőiesség*. (Weiblichkeit.)

Tehát nőiesség!

Voltak és vannak-e figyelemmel erre mindenkor azok, kikre leányaink nevelése bízva van? – Az apáczák és világi tanítónők, a leányiskolái tanítók, az egyházi és világi nőnevelők, és a „gouvernante”-ok és bonne-ok sora – sőt maga a szülőház is?3

Sajnálkozva, de határozottan nemmel kell felelnünk.

Sőt társadalmunk nyomorult állapota a nőnevelés eddigi ferde, természetellenes és eltévesztett irányának tulajdonítható.

Pedig mily gyönyörűen mondja Rückert:

„Alles ist im Keim enthalten,
 Alles Waehsthum ein Entfalten;
 Leises Auseinanderrticken –
 Dass sich einzeln könne schmticken,
 Was zusammen war geschoben
 Wie am Stengel stets nach oben
 Blüth um Blüthe rüeket weiter,
 Sieh' es an und lern so heiter
 Zu entwickeln, zu entfalten
 Was im Herzen ist enthalten.”

Ha mi épen a jelen alkalommal ragadunk tollat a korszerű kérdés megoldása érdekében, nem azért teszszük, mivel a nőemancipatio kérdése nálunk is phrásissá vált, még olyanoknál is, kik e szónak vagy nem bírnak fogalmával vagy pedig olyaténkép értelmezik, hogy hallatára

az okos ember is kétkedik, vajjon esze helyén van-e; s azután nem annyira a nőkérdésről – mint már megjegyeztük, hanem a nőnevelésről szólunk: – tesszük ezt azért, hogy világosan constataljuk azon álláspontot, a melyből nálunk Magyarországon is lehet e kérdést általános eszmecsere tárgyává tenni.

Hazánkban sok téren még csak a kezdetlegesség nyomait látjuk, kevés téren bevégzett egészet, sikert és eredményt. Így vagyunk kérdésünkkel is.

Az említettem álláspont pedig ez:

A nőt nem akarjuk természetes állásából kirántani, s a férfiú foglalkozásaira utalni.

Azon célból, hogy a nő kifejtve erejét s felhasználva szellemi tehetségét, én-je minéműségének öntudatában kevésbé legyen kitéve a sors és a körülmények könyörületlen csapásainak – ismertessük meg őt az újabb kor nélkülözhetlen igényeivel, hogy valódi és természetszerű hivatásának, mint nő, hitvestárs, anya és honleány annál jobban, szebben és biztosabban felelhessen meg.

Vagy más szavakkal: az általános emberi nevelés árán ne hanyagoljuk el a különleges női nevelést, s e kettőt ne áldozzuk fel a polgári vagy bizonyos szakmára való kiképzésnek, mi hazánkban úgysis képtelenség marad mindaddig, míg rendezett nőnevelésünk nem lesz, míg kellő számmal szigorú felügyelet alatt álló leányiskoláink nem lesznek.

Nem azt akarjuk tehát, hogy a nőnek megnyitattva a tudomány csarnokai, ez tudós és tudákos legyen. Ez egyelőre célunk nem lehet, mert eszközeink sincsenek

hozzá. Ez által – mi nálunk Magyarországon veszedelmesebb, mint máshol – szem elöl tévesztenők a nő valódi és tulajdonképeni hivatását. De a női természet tekintetbe vételével részesítsük a nőt mindazon ismeretekben és tudományokban, melyek, a nőiség varázsát még emelve, nem pedig megfulasztva – a nőt ép oly hasznos és a férfiúval több tekintetben egyenlő jogosultsággal bíró tagjává tegyék az emberi társadalomnak.

Ily módon a nő valóban lelke lesz a családnak, így leendő ő a szó nemesebb értelmében házinő, hitvestárs, anya és első sorban gyermekeinek nevelője. S ha a férfiú, a tölgy, melyre örökzöld repkényként hajlik a szende nő – kidül, akkor ezt értelmi képzettsége képesítendő a férfiúnak, mint a ház fejének helyettesítésére.

A nő természetszerű hivatásának alapján fejlődő okszerű nevelés és oktatás, a nőt, kinek a hivatások legszébbike jutott osztályrészül – semmiképen sem kárhoztatják szenvedőleges szerepre, mint azt némely túlzó papnői a nőemancipationak a világgal elhithetni szeretnék; sőt az ily alapon való nevelés és oktatás kétségen kívül egy jobb jövő reményének csiráit hordja magában a családra és társadalomra nézve.

Minden ember, bármily nemű legyen az, igényt tart az életre, és sok ember, fájdalom sokszor meg nem engedhető eszközökkel iparkodik az élet igényeit kielégíteni. A civilizatio óriás haladásával az igények is óriások lesznek.

Hála Istennek nem haladtunk még annyira, mint Franciaországban, hol a jobbmódú családok nagyobb

része házon kívül nevelteti gyermekeit. Férj és nő vannak annyi tekintettel gyermekükre, hogy házasságtörésük tanújává ne tegyék.

De mit csináljon az egyedül és támasz nélkül álló nő; hogy igényeit kielégíthesse? Igények, melyeket tekintettel a növekvő fényűzéssel (luxus) járó erkölcsi corruptióra, középrendű, nem fényes körülmények között élő nő alig elégíthet ki becsületes eszközökkel.

Hol a nevelés, mely annyi léleknagyságot öntött volna beléje, hogy a szigorú körülmények súlyos volta daczára egy percznyire se feledje méltóságát – a nőiséget.

Tegyük, hogy ismeretlen térbe sodortatik; tapasztalatlansága daczára új hivatás várja, az új hivatás új kötelességeket ró reája; az új kötelességek következtében a szellemnek és szívnek újabb követelményei, igényei vannak, – ezek mind meg annyi veszedelmes Scyllák és Charibdisek, melyek örvényébe könnyen bukik kimentetlentül a női erény.

Az ismeretek tágas csarnokában új világot nyitunk a nőknek, s az így szerzett ismereteket egybeforrasztva a nőiség fenségével és a női kedély mélységével, oly eszköz birtokába jutnak, mely – ha egyedül is fognának állani, – támasz gyanánt szolgálhatand, mely a sors robamos árját feltartóztatja, őrző angyal gyanánt, mely minden körülmények között megőrizni képes leend a női erény tisztaságát.

Mindezeket itt elmondani talán nem volt oly elkerülhetlenül szükséges, ha értekezésünk egyszerű címét

tekintjük. De szükségesnek tartottuk azért, hogy legyünk előbb tisztába a kérdéssel magával, mielőtt annak érdeklőleges fejtegetésébe bocsátkozunk.

Most pedig pihenjünk meg egy kissé, mielőtt tovább mennénk.

II.

A nő általános emberi nevelése.

Kétségbevonhatlan tény az, hogy immár nem a nyers erő, nem az anyagi hatalom csupán, határozza meg az egyes ember vagy egész nép értékét, hanem az értelmi képzettség foka is. Az ember természetes rendeltetése az, hogy szellemét kiművelje, ez az ember legyen férfi vagy nő. Azért századokon át csodálatos téveszméje volt az emberiségnek, s ebben a nagy elméknek, kik a nőt nem tartották másra hivatottnak, mint hogy gyermekeket szüljön s a házban végzendő dolgokat teljesítse. S így ha a nők nevelését egészen elhanyagoltnak nem mondhatjuk, az oktatást és szellemi kiképeztetésüket illetőleg nagy fogyatkozásokra akadunk az emberiség történetében. Pedig e fogyatkozások mint rosszul felfogott érdekek következményei, káros befolyással voltak a nő és a család életére. A polgárosodás maga jelölte meg az utat és irányt, mely szerint a nők szellemi kiképeztetésében eljárni kell. Csak hogy az emberiség művelődésének története világos példákkal mutatja nekünk, hogy egyesek, népek és nemzetek mikor tette serkentetének és buzdíttatának, rendszerint előbb egyik végletből a másikban estek, míg a természet rendes törvényei szerint végre eljutottak az arany közép

útra. Úgy látszik, hogy nőnevelésünk is példával illusztrálja e föltevést.

Korunk tisztában van azzal, hogy a nőnek különleges női hivatásán kívül, általános emberi hivatása is van, ez utóbbi pedig kétségtelenül föltételezi, hogy a nő általános emberi nevelést is kapjon. Korunk ezt belátta és nem is sóhajtunk fel most már, mikor egyszer másszor a régi mondást hozzuk emlékezetünkbe:

„Die Zeit ist um, wo Bertha spann.”

Csakhogy ez általános emberi nevelésnek is egészen más elvek szerint kell törénni mint eddig, a hol rendszeres irányt egyáltalán nem tapasztalhatunk. Míg a nő nevelésében és szellemi kiképezetésében rendszeres irányt nem követ a család és az emberiség, addig a *műveltség* alatt is mindig azt fogjuk érteni, a mi tulajdonképen nem is az.

Műveltség alatt mi közönséges emberi felfogás szerint (mi azonban teljesen téves) bizonyos szerzett ismeretek összegét értjük, keverve egy kis társadalmi rutinnal és emberismerettel. Pedig a valódi műveltség sok mást föltételez még.

S ha nőnevelésünk eddigi állapotát tekintjük, úgy be kell vallanunk, hogy a jobbmódúak (a gazdagokat nem is értve ide) többé kevésbé ama fogalom körét meg is haladták leány gyermekeik nevelésében, bár erkölcsi érték tekintetében nagy a fogyatkozás. A leánykák 12-15 éves korukig megtanultak egy kissé francziául csevegni, tudnak egy kis társaságban kellemmel forogni, a táncban

ellenállhatatlanok, mosolyuk az érettség egy nemét mutatja, zongorázni kellemmel tudnak, de mindez annyira magán viseli a mesterkéeltség bélyegét, mindebben annyira hiányzik a valódi női kellem, és az igazi műveltség, hogy a fényes külmáz alatt csak közönséges és csiszolatlan szellem lappang, nem művelt kedély és szellemi emelkedettség.

A sok idegen nyelv mellett pedig annyira elhanyagolt az anyai, hogy ebben rendszerint hiányzik a kifejezés képessége. A francia nyelvnek megvan az a sajátsága, hogy órákig el lehet csevegni e nyelven, a nélkül, hogy valaki szellemi ürességét elárulná, s talán azért lett a francia nyelv a salonok nyelve. Persze, hogy nálunk az a szerencsétlen felfogás uralg, hogy a műveltség egyik feltételének tartjuk a francia nyelv tudását. E felfogás különösen hölgyeinknél terjedt el.

Ám lássuk miképen társalognak anyanyelvükön és ítéljük meg a magát általánosan műveltnek tartó társaság műveltségi fokát.

(E társalgás műveüt család társalgó szobájában történik, két ifjú hölgy és egy fiatal ember között.)

– Van szerencsém jó napot kívánni. Miképen aludt nagysád?

– Köszönöm N. úr, tessék helyet foglalni.

– És kegyed – a másikhoz fordulva, ha szabad kérdenem?

– Oh ! köszönöm jól.

– Nagyon meleg nap van ma!

– Valóban!

- Valóban!
- Talán háborgattam nagysádtokat.
- Nem!
- Nem!
- Sokat beszélnek Toldy István „Anatole” című regényéről.
- Olvastam, és. . . .
- Nemde azt akarja mondani nagysád, hogy sajnálja a szegényt kinek végre öngyilkossá kellé lenni.
- Azaz. . . .
- Oh! nagysád, jó szívecskéjéről hogy is lehetne mást föltenni.
- Kérem, kérem.
- (A másik) Új képet kaptunk az albumba.
- Oh! csúnya ember, hogy is lehet ezt ily szép hölgyek mellé
- Hahaha! Ez nagybátyánk.
- Volt nagysád e héten színházban?
- Voltunk stb. stb.

Mikor azután N. úr elmegy; az egyik nagysád azt mondja a másikhoz: Milyen szellemdús ember ez az N. úr; N. úr pedig dúdolja magában, nagyon visszatartó, keveset beszél, de kétségenkívül művelt szellem lakik benne, mily éles felfogás, Toldy Anatole című regényéről gondolatait nem akarta elárulni, de sejtem, hogy finom ítélete van.

Ez az úgynevezett átlag műveltség. (Durchschnittsbildung.) Talán túlzás? Úgy hisszük hogy nem.

Nőnevelésünknek tehát gyökeres átalakuláson kell

keresztül menni, ha a családot is üdvös irány felé akarjuk vezetni.

Mondtuk már, hogy leányiskoláink, nőnevelőink nem felelnek meg teljesen feladatuknak, sőt működésük sok kívánni valót hagy maga után. – Az igaz, hogy a család nem nyújt az iskolának és nőnevelőnek segédkezet, s hogy üdvös sikerről addig szó sem lehet, míg az iskola és szülőház karöltve nem gyámoltják egymást elodázhatlan teendőikben. De ha szülőház és a család maga sem bírja felfogni eddigelét, mit kelljen tenni leánygyermek nevelésében, kétségkívül első sorban a leánynővelőnek vannak hivatva, eltekintve a családtól, a leánygyermeknek minden külső befolyás daczára oly nevelést és kiképzést adni, mely az emberi társadalom érdekeivel ne ellenkezzék.

Így az egyik elnézte a másik hibáit, gyengéit és fogyatkozásait, s innen az, hogy leányaink nevelése sem az általános emberi sem a különleges női nevelés igényeinek és követelményeinek meg nem felelhet. S nem is fog megfelelni addig, míg az iskola és szülőház meg nem értik egymást. Ezeknek egymást ki kell egészíteni, nem pedig ellenséges indulattal egymással szemközt állani.

Azok az egyes szakmák, melyek rendszeren a leánynevelőintézetben előadottnak, sokszor száraz, lélekölő előadással nem nyújtanak kellő tápot a fejlődő nő kedélyének és lelkületének, a legtöbb esetben a házi nevelés sem kárpótolja a mulasztásokat, s így az intézetből kilépő ifjú leány, a helyett, hogy nevelés és képzés által a szü-

zies nőiség példányképe volna, rendszerint hiú, önző, a divatot célszerűtlenül majmoló hölgyecskét üdvözölhetünk benne; kedélyéről a helytelen bánásmód következtében – lemosódott a szende nőiség hímpora, jól fogja ismerni az etiquette és coquetteria szabályait, mert hisz az intézetben, melyben neveltetett, a tantárgyak legelseje az úgynevezett „Anstandslehre” – illemtan, de egy részecskéje sem lesz benne abból az anyagból, melyből a házi nő, az anya, a hitvestárs és honleány gyúrvák. Pedig ki tagadná a nő minden körülmények között nyilatkozó ropant befolyását az emberiségre és a társadalomra? Senki. Mi ismerjük azt midanynyan.

Szóljak-e még azon intézetekről, melyekben a női kedélyélet s a női akaraterő, a túlbuzgó vallásosság és erényesség leple alatt valóságosan eltörpül; hol az erény gyakorlása kényszer (a kényszerűségből követett tartózkodás nem erény többé) nem pedig szabad akarata s az erkölcsi öntudat kifolyása? Hol mindent inkább találni mint a keresztény erényt, alázatosságot és tiszta nőiséget. Szóljak azon erkölcstelenítő befolyásról, mely a nőpapok (alias apácák) nevelésével jár? Szóljak arról, hogy e valóságosság a legtöbb esetben titkolt álszenteskedés, a kényszer-erények leple alatt titkos emberi szenvedélyek sarge zajong s szabadulásra vágyik? Mondjam, hogy ez alázat tulajdonképpen felfuvalkodás, s hogy a gyakori isteni tisztelet és az ezeken uralkodó ájtatosság csak az unalom és „dolce far niente” következménye? Ez a nevelés eltörpeští a fejlődő nő idegeit, és képtelenné teszi a család életre, mert kárhuzatos elveket szítt magában a nőkebel.

Hát még a „gouvernante-ok” és „bonne”-ok hosszú serege, ez a hozzánk átültetett, reánk nézve eddig károsan befolyó intézmény. Mert nem azok jönnek Franciaországból, a Schweiczból és éjszaki Poroszországból, melyek valamirevalók, hanem nagyrészt olyanok, kiket ott-hon nem törnek már, és kik itt találnak jobbmódú polgárházakat, – hol rendszerint többet rotnak mint javítanak. Kisebb provinciális városokban láthatja őket mindenki egy sereg gyermekkel az utcán végig sétálni, rendszeren három négy „courmacher”-tól (széptevő udvarló) katonatiszttől stb. kísérvé. Mily káros befolyással vannak ezek magára a családra nézve, azt oly hamar eltekinteni sem lehet. Azután egymásután pár évet ritkán töltenek egyházban, hamar váltják állomásaikat. Annál nagyobb a káros befolyás, s ezt legjobban a szegény gyermek nyögi meg.

E bajokon csak a rendszeres nevelés és oktatás! segíthet. Jól megjegyezzük: Nevelés és *oktatás*. Nem felületes hanem beható, nem tudományosan kutató, hanem emberileg terjedelmes. Az egyik a másik nélkül egyoldalúságot, félszegséget teremtene.

Tehát mind a nevelést, mind az oktatást kell reformálni, javítani. Az általános emberi művelődés! szempontjából tehát a nőknek is szélesebb alapon jobb, teljesebb kiképzést kell adni, mint az eddigelé történt. Az ismeretek nem csupán a tudásnak, hanem a szív és kedélyképésnek is eszközei legyenek; a nevelésben is nem oly egyoldalúan szabad eljárni, mind eljártak eddig, hanem

ki kell annak terjedni a nő általános emberi rendeltetésének minden mozzanatára.

Erre pedig az iskolával együtt a család, illetőleg a szülőház van hivatva.

Az első lépést a jó irány felé tegye meg az iskola és tegyék meg az erre hivatottak.

Nézzük most, az ismeretek mely összegét tartjuk szükségesnek arra, hogy a nő általános emberi rendeltetésének s ez által különleges női hivatásának is annál jobban megfelelhessen.

A leánynevelés (mint általán a nevelés) a bölcsőnél kezdődik. A mi a leánykának 4 éves koráig való nevelését illeti, az nagyon természetes az anyától függ. Ennek védő szárnyai és hiv gondoskodása alatt gyarapodni fog agyengéd csecsemő. S az anyán kívül ki más lehetne hivatva a kis leányka nevelésére? Mi pótolhatná még az anyai szeretet ama gyengéd bensőségét, mely gyermeke jólétén annyira aggódik. Gyengéd, igen gyengéd növényke a gyermek. Ha e gyengéd növényke termő fává növekedjék, ha e kedves virág szép bimbóvá fejlődjék, és illatos rózsává nyílják, kell, hogy anyja maga támaszul, benső anyai szeretete életadó napul szolgáljon, érzelmei legyenek a melegítő napsugarak, és könnyei a nedvesítő harmat.

Az anyát ki sem, az anyai szeretet gondoskodását mi sem pótolhatja.

Ha a gyermek nevelésében egyáltalán fontos szerepe jutott a nőnek, mint anyának, a leánygyermek nevelése még akkor is képezi az anya feladatát, mikor az már a szükséges ismeretek birtokába jutott, és anyja felügye-

léte mellett készül további rendeltetésére, mindaddig míg hajadon.

4 éves korában a leánygyermeknek rendszeren gyermekkertbe kéne lépni. A gyermek e korban életének oly szakába lép, melyben a tevékenységi hajlam és a tenni akarás vágya nyilatkozik. Kevés ily intézeteink vannak még hazánkban, pedig szerte-széjjel alakult nőegyleteinknek valóban magasztosabb és áldásdúsabb munkatere nem nyílhatnék, mintha ily intézeteket minél nagyobb számmal életbe léptetnének. Mert az alap mégis csak földolog, a nevelés és tanítás sikere a későbbi években annál biztosabb volna.

6 éves korában lépne azután a leánygyermek az iskolába. Hazánkat tekintve ritkán jár a leányka tovább mint tizenkét éves koráig iskolába, s a szülők közül szám talanon azon nézetben vannak: minek a leánynak több ha megtanul írni, olvasni, számolni az elég, hadd segítsen az anyjának sat. Pár év múlva azonban rendszeren elfeledte a leány a mit az iskolában tanult, s később sokszor nevét sem bírja aláírni.

Mi szerénynek tartjuk azon követelést, hogy a leány legalább 15 éves koráig látogassa az iskolát, s még azontúl is – ha oly szerencsések leszünk, hogy lesznek erre való képző intézeteink – gyakorolja és képezze magát tovább.

6 éves korától 15 éves koráig mindenesetre kötelezve legyen a leány az iskola látogatására.

Tekintve a tantárgyak összességét, 9 esztendő nem is sok a biztos cél elérésére.

S a nő általános emberi nevelésének célja csakis így lesz elérve.

A tantárgyakat illetőleg röviden körvonaloztuk már álláspontunkat, és mondtuk, milyen legyen ezután, – eltérőleg az eddigittől – az oktatás. A mit tanul a leány, azt tanulja úgy, hogy hasznát vehesse, ne fölületesen s csak a látszatnak.

Mi úgyszólván azon időnek csak minimumát vettük fel, melyet a leány iskolában töltsön, mert paedagogiai szempontból sokan ez időt is kevésnek fogják tartani. De tudjuk mi, mily állapotban van jelenleg gyermekeink nevelése és oktatása is, hogy ez is sok kívánni valót hagy maga után, s hogy a leány továbbképzése 15 éves kora után vagy a szülőkre bízható, vagy pedig a miről később lesz szó, továbbképző intézetekben történhetik.

Az oktatási anyagot illetőleg leánynöveldekben első sorban főszűly fektetendő az anyanyelvre és hazai történelemre. Mindkettőre nagy szűksége leend az anyának és honleánynak, mindkettő tehát elodázhatlan szűkségesség a nők nevelésében, s mindkettőnek tudása csak jótékony befolyással lehet a társadalomra és családra. Mindkettőre szűksége van az anyának – mint gyermekeinek első nevelője, ha ilyenekkel megáldatott istentől. Hogy is mondja csak Garay „Magyar hölgy”-ében:

Tenéked korcs apákat
Jutott ébresztteni;
Hazádnak tűzhelyéhez
Férjed téríteni,

S szíved lángjába mártván
 Vezér szövétneked,
 Hazád szeretetére
 Nevelni gyermeked.

Ha nem tagadhatjuk a nők befolyását a családra s ennek folytán a társadalomra, a két említett tantárgy oktatásának szükségességét talán fölösleges bizonyítani. De hiszen ezek eddig is benne voltak a leányneveldek tantervében? Igen is ! hanem úgy a mint oktattatának nem volt bennök köszönet, s az eredmény mégis csak az volt, hogy az idegen nyelvek kedvéért elhanyagolták az anyanyelvet. Ennek másképen kell történnie. Míg egyrészt a hazai nyelvet úgy kell oktatni, hogy azt a leány megszeresse, és szívesen vallja magáénak, hogy ez által élénk vágy ébresztessék fel benne a honi irodalom tanulmányozására, s jeles műveinek megismerésére, a helyett hogy az erkölcs- és képzelemrontó francia regényekből szívja magába a mérget, mely végkifolyásában mégis csak a család és társadalom megrontója; – másrészt a hazai történelem-oktatás is ne csak a tudást magát czélozza, hanem legyen ébresztője a honleányi érzelmeknek, mely érzelmek örökké égő tűzben egyesüljenek, mely tűz a honszerlem meleg lelkesedését a késő utódokra is kiárasztja.

Első sorban tehát a honi nyelv és irodalom, úgy a hazai történelem s evvel kapcsolatban a világtörténet.

Következnek azután a természettudományok: a természetrajz., természettan és vegytan.

E tantárgyak a nőnek nemcsak általános emberi

rendeltetése hanem különleges női hivatása tekintetéből is felette fontosak. E tantárgyak, különösen némely részei föltétlenül fontosak és nélkülözhetlenek a nőre nézve. Ha- v nem itt sem az a *tudás* a földolog, mely különféle osztá- lyok, fajok, nemek és ezeknek egyes képviselői elszámlá- lásában áll, hanem az a *tudás* mely vérré és hússá lesz, mely az elméletet annak idején át bírja vinni a gyakorlat- ra. Tehát nem rendszeres tudományosság, hanem beható, tárgyilagossá ismeret a kellék.

A természetrajzból ismernie kell a leánynak azon növényeket és állatokat, úgy ásványokat, melyek az em- beriség háztartásában elkerülhetlenül szükségesek. Aztán lehet idegen országok faunáját és flóráját valamint ás- ványterményeit ismertetni. Tehát itt is a közelitől a távo- lira. Nagy fontosságúak lesznek a leendő háziasszony hiva- tására a mérges növények ismerete, ezeknek gyógyha- tása sat.

A természettanban és vegytanban, különösen ezek észszerű feldolgozásában becses képzőeszköze van a le- tányiskolának a nő számára. Az utóbbi, mint a háztartás- tan kiegészítő része, különösen figyelembe veendő, míg az előbbi észszerű modorban ismertesse meg mindazon tüne- ményeket, melyek oly sokszor alapul szolgálnak a – kü- lönösen a köznépnél alig kiirtható – babonának.

E tárgyak ismerete és ez ismeretek felhasználása sok áldásnak kútforrása lesz a családra nézve, s ez áldás nyilatkozni fog a konyhában, az asztalnál és a gyermek- szobában.

Nem kevésbé hasznos tantárgy lesz a földrajz, ha

az egész tudás nem csupán országok, városok, folyók és tengerek neveinek elszámlálásában fog állani. E tantárgy oktatásában sokat vétkezett már az iskola, az igaz, hogy tankönyveink is roszak voltak.

A. képzelem szárnyaival bejárai tengereket, országokat, ismerni ezeket és a benne lakó sürgő forgó népeket, ezek viszonyait, műveltségi fokát, szokásait. Tudni, mily befolyása van a föld termékenységének, a vizek folyásának valamely ország cultur-állapotára, ismerni egyáltalán a földet mindennel a mi rajta és benne van, mindenesetre érdekfeszítő és léleknemesítő lesz a nőre nézve. S itt nem hallgathatom el, hogy legalább minden felsőbb leánytanoda tantervében benne kell lenni a művelődés történetnek is, mint tantárgynak.

Az eszmetársulás folytán megemlítenédnek vélem itt, mit újabb földrajz íróink sem látszanak figyelembe venni, hogy sok más nevelésszel együtt én sem tartom különösen elsőbb tanodában czélszerűnek a történelemnek a földrajzzal való egybekapcsolását. Már a híres *Schoww J. F.* mondja „Földrajzában, bevezetéssel a földrajzi módszeről”: – Nem tarthatom czélszerűnek én sem a történelmi jegyzetek fölvetelét a földrajzba, a legtöbb esetben a tanal magával összefüggés nélkül állanak és így többé kevésbé meddő függeléket képeznek. Nem a földrajzban kell *Lützen* város megemlítésénél Gusztáv Adolfról vagy haláláról szólni, hanem e hős történetében kell halála említésekor a mappát kézbe venni, hogy fölkeressük azon helyet, hol a város fekszik, mely a földrajzban magában jelentőség nélküli.”

A földrajzi oktatásnál tehát kiválóan a földrajzi elemek beható ismeretét czélozzuk, ilyenek: a föld felületének alkatrészei, a föld alakja, az égalj-tan, a növény- és állat-földrajz, a föld belseje, az egyes földrészek egymáshoz állása stb. stb.

Kiegészítő része e tárgynak a népisme.

E tárgyakon kívül szükséges tekintettel hazánk viszonyaira a második – német nyelv oktatása, melynek mikénti kezelésének itt vázlatát sem adhatjuk.

Mit fentebb a magyar nyelv és irodalomról mondtunk, oda nagyon természetesen az irány is érthető, mint-hogy ez utóbbi az előbbi észszerű oktatásának rendes kifolyása. A gondolatok szabatos, tiszta kifejezése mind szóbelileg mind írásbelileg lesz a nyelvoktatás végeredménye. Különféle levelek és üzleti fogalmazványok föltevése ép>oly szükségesek a leány- mint a figyermekre nézve. E tárgyak körébe vonjuk a szavalást is, melynek gyakorlása a a nyelvezet tisztaságát, a tag- és hanglejtés természetességét s a magatartás szabatosságát fogja előmozdítani.

Hátra volnának még az idegen nyelvek, de ezekkel úgy vagyok, mint a huszár mikor megmagyarázta, milyen távol áll tőle a baka. Nem tagadom az idegen nyelvek ismeretének czélszerűségét és hasznosságát, hiszen szép-szép, ha hölgyeink francziául vagy angolul is csevegni tudnak, hiszen salönhölgyeinknél e nyelvek tudása nélkülözhetetlen; de egyszerű polgáraink leányainál nem tartom e nyelvek tudását az üdvösség netovábbjának, mert a haszon távolról sem áll arányban a reá pazarolt idővel és fáradtsággal. Azért részemről előbb következik a szükséges ha-

zai és második nyelv, azután a hasznos szív és elmeképző tantárgyak, azután egy nagy semmi és jó távolban az idegen nyelv.

Most vesszük észre, hogy a rendes tantárgyak sorából még hátra van a szám- és mértan. Az előbbinek ismerete annál szükségesebb minél terjedtebb azon háztartás, mely a család körében a nő gondoskodására van bízva, s mely úgy szólván a női hivatás próbaköve. Sok család boldogtalansága ott lelheti alapját, hogy a nő nem bír jól számolni. S minthogy e tantárgy az egyén jellemére sincs befolyás nélkül, sőt előmozdítja a pontosság, rend és takarékoság hajlamát, mindenki beláthatja, hogy a nők nevelésében is elsőrangú tényezőként szerepelhet a számtan és mértan. A számtan még azonkívül az ítélő erőt is fejleszti, ha az oktatás nem gépies, s nem a különféle számtani műveletek csak szabályszerű gépies megoldására van figyelemmel. Azért a legjelesebb nevelészek meg-egyeznek abban, hogy az írás számolást mindig a fejszámo^s előzze meg, s hogy a számtani műveletnek, Írásbeli megoldása előtt a tanuló mindig teljesen tisztába legyen az egyes számok egymáshozí viszonya és azoknak esetről-esetre való alkalmazása fölött. így a tantárgy valóban elmeképző lesz. A számtani gyakorlatok – ez már rég ismert dolog – mindig az életből legyenek merítve és feleljenek meg a praxisnak, a tanulók által pedig annyiféleképen oldassanak meg, a hányféleképen azok megoldhatók. Az ily oktatás érdemli meg azután a rationalis nevezetet.

Még vannak tantárgyaink, melyek kell, hogy képez-zék a leányiskolák tananyagát, s melyek a nő testi és

leiki fejlődésére kiszámíthatlan haszonnal járnak. Ezek az úgynevezett művészeti tantárgyak, s a testgyakorlat. Az előbbieket a rajzolás, zenét és éneklést foglalják magukban.

Mind ezen tantárgyak, az úgynevezett rendkívüliekhez és nem kötelezettekhez tartoztak eddig, kivéve talán az éneklést, melyre minden iskolában hetenkint egy-egy félóráska mégis csak fordított. Ezeknek elhanyagolása pedig a nőnek mind testi mind szellemi életére nézve káros. A legközelebbi jövőben egy iskolát sem szeretnénk ismerni széles e hazában, hol a testgyakorlat, rajzolás és éneklés nem rendes kötelezett tantárgyak. Az első edzi a nő testét és képesebbé teszi tulajdonképeni női rendeltetésének betöltésére, növeli a magatartás fesztelenségét, a mozdulatok könnyűséget és természetességét, és kiszámíthatlanul jótékony befolyással van az egész organismusra mert sok betegség elejét veszi és szellemi fáradalmak után megszerzi ismét annak előbbi rugékonyságát, vidámságát.

A nőnek már a természettől finom műizlése van, s így a rajzolás is oly tantárgynak tartjuk a nőnevelésre nézve, melynek kötelezett volta sok haszonnal járna. Azonkívül a nő sokszor a házban is rászorul egy-egy kis minta, betű sat. rajzolásra. A rajzolás közvetett haszna is sokkal nagyobb, minthogy az még leányiskoláinkra nézve különös ajánlgatásra szorulna. A szép ízlés emelésének ez nélkülözhetlen eszköze, előmozdítja a rendet, pontosságot.

Ilyen az éneklés is. A komoly szellemi foglalkozás

után lélek- és szívemelő a dal, szellemi fürdőnek lehetne mondani a hatást tekintve, melyet a dal az ember belső életére tesz.

Értekezésünk kiszabott szűk terét tekintve, amaz a tantárgyak térjének meghatározását illetőleg csak vázlat lehet, s így áttérünk a különleges női nevelés rövid fejtegetésére.

III.

A különleges női nevelés.

Ha figyelemmel kísérik egy család életét, ha meglessük a háztartás, a gyermekszoba titkait, felfogjuk, hogy a nőnek hivatása nem csak magasztos és szép, hanem súlyos is. És annál súlyosabb minél nagyobb a család, s minél nagyobb ennek következtében a felelősség terhe, mely a legtöbb esetben a nő gyenge vállait nyomja. Be fogjuk látni, mennyi óvatosságot, körültekintést, ügyességet, pontosságot, rendszereteket, önfeláldozást, önzéstelen fáradozást igényel a női hivatás sikeres betöltése, hogy ez által a család boldogsága fentartassék. De felfogjuk egyszersmind *Michelet* következő jeles mondatát: „Éleverune fille, c'est éleverla societeelle méme, La société procéde de la famille dont l'harmonie est le femme.”

És valóban az emberi társadalmat sokszor megrázó kódtató téveszmék és balfogalmak a családból indulnak ki.

Ha meg ismét azon eszközöket tekintjük, melyek a nők különleges női nevelése céljából rendelkezésünkre állanak, akkor keveselnünk kell a nők nevelésére kiszabott iskolatartási időt. De itt már jobban kell számolnunk a családdal is, melyben az ifjú leány felnövekedik, s mely példát fog neki nyújtani a különleges női hivatásának betöltésére szükségelt ügyességekben, és mikénti alkalmazá-

sában, de az iskolának is vannak eszközei ennek létesítésére. Ilyen eszközök: rendes oktatás a háztartásban, az egészségtanban, kapcsolatban az emberismével (anthropológiával) a neveléstan elemei. Mindezek természetesen a felsőbb tanoda tantárgyait képezzék. Azután a különféle kézimunkák készítése, mint kötés, horgolás, hímzés, varrás különös tekintettel a családi élet gyakorlati szükségleteire. Ezek a legalsóbb osztálytól kezdve gyakorlandók.

Mindezekon kívül fölötte szükségesnek tartanak ha minden leány gyermek legalább *egy* évet töltsen a gyermekertben, hogy itt a leendő anya a gyermekekkel való bánásmód és ismeretközlés fogásait sajátítaná el, vagy pedig egy külön magasabb tanfolyamban képeztetnék erre. Igaz az, hogy az anyává lett nő, már veleszületett képességénél fogva tud majd gyermekével bánni, mert a szeretet és kötelesség megtanítják erre, de mégis nagy különbség van a között, miképen történik ez. A tudatlan és műveletlen anyának gyermeke sok eshetőségeknek van kitéve, míg valamiképen felnövekedik, míg a művelt és hivatásában öntudatos eljáró nő jobban védhetendi gyermekét az ily eshetőségek ellen, és könnyebben talál utat-módot ezek elhárítására.

Az ily oktatás és nevelés mellett nem ideggyenge, beteges, halvány, ingerlékeny és gyorsan hervadó alakokkal fogunk találkozni a társadalomban, hanem életvidám, tettekéssz, jellemerős nőekkel, a hűség, a rendszeretet példányképeivel, a honért lelkesülő és lelkesítő hölgyekkel, derék anyákkal, melyek kezére lelkiismeretesen bízható az új nemzedék nevelése. És újjá fog születni a társada-

lom, Petőfi szobraként, ki fog emelkedni a bűzhödt posványból, kiemelik pedig azok, kik elsüllyedését okozák lágyrészben. Mert ha a nő megfogja tenni hivatását mint nő, hitvestárs, anya, honleány s mint gyermekeinek nevelője, akkor az egész társadalom javulásának és újjászülésének reménye nem halhat ki az emberbarát kebeléből.

Nem szóltam a hit és erkölcsstan oktatásáról, mert ez felekezeti s nem emberi kérdés, annyit megjegyeztem már, hogy a nőt túlbuzgóságban felneveltetni ép oly kárhozatos, mint veszedelmes. Kell hogy ettől a leánygyermeket úgy az iskola, mint a család óvja. A nőnek gazdag kedélyelete van, működése – mint megjegyeztük – is ebből foly ki. Gondos óvatosság mellett az igaz vallásosság a nő kebelében a legszebb virágokat fogja nevelni.

Talán a szakképzésről, és nők számára állítandó szakiskolákról is kellene szólnom; de ez eszme, ha itt ott igen is, de mindenütt bizonyosan nem érett, s itt megint túllépném azon határokat, melyeket czikkem telirata nekem kiszabott.

Várjuk az alkalmat s azután ismét megragadjuk a tollat.

Végzem Berzsenyi hatalmas és igaz szavaival, melyek physiologiai és paedagogiai szempontból is valók:

„Csak sast nemzenek a sasok,
S nem szül gyáva nyulat Núbia párducza.”